

Cấp cứu xã hội, một trong những câu trả lời đối với hiện trạng người sống lang thang tại các đô thị

Tổ chức SAMUSOCIAL

Giới thiệu

Sự phát triển của các siêu đô thị sẽ là một đặc điểm của thế kỷ thứ 21. Nó bao trùm mọi quốc gia từ Bắc chí Nam, từ Đông sang Tây... Vào thế kỷ trước mỗi cộng đồng dân cư tập trung vào hoạt động nông nghiệp hoặc công nghiệp, nhưng nay tất cả đều thay đổi về văn hoá, về lối sống và đang dần tiến tới chung sống trong các thành phố lớn.

Hiện nay, gần 80% dân số các nước phương Bắc sống trong các đô thị; LHQ dự báo là tới năm 2050, dân số thế giới sẽ lên tới 9 tỉ người và trong đó có 6 tỉ người sống ở thành phố (Dự báo của LHQ, tháng 12 - 2006).

Các đô thị phát triển kéo theo mức sống của nhiều người dân. Rõ ràng là mức sống trung bình cao hơn trước và cho tới gần đây không còn thấy những nạn đói hoành hành trên địa bàn dân cư rộng lớn nữa. Tuy nhiên, cùng với sự tập trung ngày càng đông người trong các đô thị lớn, nảy sinh những vấn đề như là: ô nhiễm, thiếu chăm sóc sức khoẻ công cộng, năng lực giao thông không đáp ứng, giáo dục bất cập... Người ta chứng kiến những người vốn đã yếu đuối, dễ bị tổn thương nay lại càng bị suy yếu hơn, trong đó phải kể đến những nhóm dân di cư, đã rời bỏ những quê hương từng thuộc về họ...

Vì vậy, khi chúng ta quan tâm đến các tiêu chí xây dựng một đô thị văn minh và hiện đại, như chủ đề của buổi hội thảo hôm nay, trước hết chúng ta cần quan tâm đến những nhóm dân cư đang bị « suy yếu » này và nghiên cứu các giải pháp đã được thực hiện tại các thành phố lớn khác trên thế giới, và đặc biệt ở đây là giải pháp của tổ chức Samusocial International.

Được thành lập theo Luật năm 1901 về Hội đoàn của Pháp, Samusocial International có vai trò phát triển hợp tác quốc tế nhằm trao đổi những kinh nghiệm và kiến thức trong lĩnh vực trợ giúp đối với những nhóm dân bị thiệt thòi trong đô thị.

Tổ chức Samusocial International chủ trương một phương pháp tiếp cận đặc thù là cấp cứu xã hội. Phương pháp này cho phép tiếp cận những người không còn gì cả, những người « chìm dưới đáy », bị bỏ rơi, những người bị tổn thương nhất.

Trong phần đầu, tôi xin được trình bày những đặc tính của hiện tượng « loại trừ » trong môi trường đô thị, sau đó sẽ giới thiệu phương pháp của Samusocial International - một sự đáp ứng phù hợp đối với tình trạng bị loại trừ - vấn đề tồn tại trong mỗi thành phố lớn trên thế giới và gắn liền với sự phát triển của các đô thị.

1. Loại trừ xã hội trong môi trường đô thị : phân tích chiều ngang và đa ngành

a. Các đặc điểm của hiện tượng loại trừ xã hội - một vấn đề đô thị cần được phân biệt với nghèo đơn thuần ;

Dù ở đâu trên thế giới thì các thành phố đều phình ra theo tất cả các nghĩa, nhưng thiếu tổ chức không gian với sự xuất hiện của những khu dân nghèo và sự phát triển của các vùng ven đô bất ổn. Môi trường sống của chúng ta không còn là cuộc sống nông thôn nơi các chu kỳ thời gian được nhận thấy rõ rệt với mùa gieo cấy, mùa thu hoạch. Môi trường của chúng ta là thành phố, là đô thị lớn, là siêu đô thị với hàng triệu dân...

Các thành phố lớn luôn luôn đón nhận thêm những người mới. Ở đó đặt ra nhiều vấn đề như an toàn thực phẩm, nhà ở, vệ sinh, bệnh truyền nhiễm, bệnh do vi-rút hay ký sinh trùng do thiếu vệ sinh, chất lượng nước kém, dùng chung hỗn tạp. Tất cả những điều này là biểu hiện của những bệnh tật tiềm ẩn diễn ra mà ta không nhận thấy với nhóm dân cư nghèo. Người

nghèo thường không đến các phòng khám vì thiếu các cơ sở khám bệnh và nếu có thì cũng phải trả tiền. Kết cục là họ bị những khó khăn thường nhật đè nặng, sống cam chịu đến mức không lường được những vấn đề sức khỏe của bản thân và cũng không phàn nàn, và nếu có muốn thì cũng biết kêu với ai, cơ quan nào.

Họ phải đối mặt với một hoàn cảnh mà những kinh nghiệm cũ không còn ích gì để giúp họ đảm bảo được sự tồn tại qua ngày: tìm một chỗ trú ẩn, nước, thức ăn. Một số người tháo vát có thể thoát khỏi hoàn cảnh đó và nếu có những mối quan hệ họ hàng hay chủng tộc, họ có thể hoà nhập. Nhưng một số người không có lối thoát, không nghề nghiệp, không thu nhập nên vấn đề làm sao để tồn tại vẫn đặt ra. Hoàn cảnh đó thật bi đát đối với những người cô đơn, trẻ em lang thang.

Những người này sẽ không quay trở lại được với làng quê của mình: họ không thể canh tác vì nghề nông không còn sinh lợi và những mối liên hệ gia đình truyền thống, mạng lưới tương trợ đời này qua đời khác không còn nữa. Khi không có những giới hạn do chiến tranh, hoàn cảnh kinh tế hay điều kiện khí hậu, họ lựa chọn việc lên thành phố để thử vận may với hy vọng có một cuộc sống tốt đẹp hơn cho họ và cho con cái họ. Chính trong số những người dân di cư này có thể nhận thấy những hiện tượng của sự loại trừ cùng cực, dẫn đến những vấn nạn khác như là ma tuý, mại dâm và những hành vi hung hăng hoặc lưu manh. Vì thế, toàn bộ nhóm người bị thiệt thòi này bị nhìn nhận như một “mối đe dọa”, điều này càng làm cho tình trạng bị loại trừ ra bên lề xã hội của họ trầm trọng hơn. Khi các nước còn nghèo, đô thị phình ra quá mức và nền kinh tế chủ yếu dựa trên khu vực không chính thức và những công việc lặt vặt, người ta không thể có được những hệ thống an sinh vững mạnh.

Với sự rạn nứt các quan hệ gia đình và cộng đồng, những người này rơi vào hoàn cảnh cô độc, bị suy yếu, dạt ra bên lề của sự phát triển kinh tế và xã hội của đô thị, và với những bất lợi khác, sự nghèo của họ còn trầm trọng hơn cả sự nghèo về kinh tế đơn thuần.

b. Cá nhân mất tính xã hội : mất quyền sở hữu và mất phương hướng

Chúng tôi cũng xin đề cập đến những cá nhân bị mất tính xã hội, mất những mối liên kết cộng đồng, kinh tế và xã hội.

Vị trí xã hội của họ không chỉ giới hạn ở những khái niệm liên quan đến **hoàn cảnh bấp bênh** và nghèo, mà nó phức tạp hơn. Thực tế là những người này không chỉ mất những mối liên hệ, mà cả sự tự ý thức về mình cũng như những quy tắc cơ bản của cuộc sống cộng đồng : những quy tắc xã hội (lịch sự, vẻ bề ngoài...). Họ mất cả ý thức về thời gian và không gian.

Một trong những quy tắc xã hội bị đánh mất là khái niệm thời gian.

Khi người ta không có sự gắn bó xúc cảm hay xã hội, và vì một lý do khác nữa là không có việc gì để làm, thì người ta không có lý gì để đặt thời gian của cá nhân vào thời gian của cộng đồng.

Khi mà hôm nay giống như hôm qua và cũng giống như cả một quá khứ tẻ nhạt và vô nghĩa thì người ta chẳng có lý gì để mà nghĩ đến tương lai. Khi mà người ta tự cảm thấy vô ích và không chính đáng trên đời, họ sẽ không thấy lý do phải có hy vọng vào ngày mai, một ngày mai mà họ biết chắc rằng sẽ giống y như hoàn cảnh buồn bã của ngày hôm nay. Chính vì vậy mà sự loại trừ làm cho những người bị loại trừ mất khả năng hiểu thời gian. Họ có những biểu hiện như là không đến các cuộc hẹn, chỉ tập trung vào sự tồn tại nhất thời, làm sao có cái ăn, chỗ ngủ hay một chỗ trú ẩn.

Người ta không bị mất tính xã hội ngay lập tức. Đó là một quá trình có nhiều bước và không phải tất cả đều đi đến giai đoạn cuối cùng là bị bỏ mặc, hoàn toàn sống ở lề đường, không có khả năng thoát khỏi hoàn cảnh và cũng không bày tỏ yêu cầu được giúp đỡ.

Một nhà xã hội học người Pháp là Alexandre Vexliard (tác giả cuốn *Người ăn mày*) đã xác định 4 thời kỳ của quá trình này như sau:

THỜI KỲ GÂY BỊ SỐC :

Thời kỳ đầu tiên trong quá trình mất tính xã hội được gọi là thời kỳ gây bị sốc. Thời kỳ này xảy ra sau một sự kiện đột ngột (có tang, mất việc, tàn tật...). Trong giai đoạn này, người ta cố gắng làm mọi cách để lấy lại sự ổn định lúc trước.

Những tiếp xúc với những người xung quanh trở nên khó khăn (ngượng vì hoàn cảnh mới, sợ là những người xung quanh có thể nghĩ là mình cần nhờ vả...)

Khả năng thoát ra khỏi hoàn cảnh của người đó tùy thuộc vào những khả năng của bản thân (thể chất, trí tuệ, tài chính) và của môi trường xúc cảm (gia đình, bè bạn...).

THỜI KỲ THOÁI LUI

Thời kỳ này là một giai đoạn thu mình lại. Nó qui nạp từ sự kéo dài của hoàn cảnh trước đó, mới đây còn lạ lẫm nhưng nay bắt đầu trở nên quen thuộc với đối tượng.

Đối tượng chối bỏ một lần nữa hoàn cảnh mới, đang cản trở anh ta có ý thức và thực hiện những hành động mà hoàn cảnh đó thúc ép (đăng ký thất nghiệp, xin quyền lợi...).

Những nhu cầu mới sinh ra từ hoàn cảnh này như là ăn gì, ngủ ở đâu, tắm ở đâu, làm sao gặp được nhân viên xã hội, làm biến đổi quan niệm của đối tượng đối với cuộc sống riêng. Anh ta ngày càng ít hoạt động, ít sáng kiến đi. Thường thì việc này làm cho mệt mỏi, nên mỗi lúc càng khó nghĩ thêm điều gì mới.

Những thất bại chồng chất dẫn đến sự lo sợ về tương lai, làm giảm nhiệt huyết, số lượng cũng như chất lượng của những việc đã làm và sẽ làm. Tuy nhiên anh ta vẫn còn chút hy vọng lấy lại được cuộc sống trong quá khứ.

Những thiếu thốn, những hạn chế đủ loại khác nhau ngày càng trầm trọng và sự chệch lạc mặc nhiên của những người xung quanh càng làm tâm trạng của đối tượng xấu đi.

Ở giai đoạn này anh ta cảm thấy có trách nhiệm về những thất bại và cố tìm cách giải thích. Những thành công của người khác chỉ càng làm rõ hơn cảm giác suy yếu của bản thân mà thôi.

THỜI KỲ ĐỊNH HÌNH

Ngay từ cú sốc đầu tiên, đối tượng đã nhận thấy cường độ hoạt động xã hội yếu đi và những tiếp xúc xã hội giảm. Những mất mát quan hệ dẫn đến cảm xúc đau đớn như bị tước bỏ, thất bại và mất giá trị bản thân và làm cho những nỗ lực trở nên khó thực hiện. Trong hoàn cảnh đó, anh ta phải chịu đựng một thái độ thương hại được che giấu ít nhiều từ phía những người xung quanh, thậm trí là sự khinh thường.

Anh ta cảm nhận sự mất vị thế dẫn đến sự bài xích xã hội : sự khinh thường và gièm pha là những vũ khí phòng vệ mạnh của xã hội chống lại những người bị loại trừ.

Anh ta bắt đầu sống chỉ như là tồn tại. Điều này thể hiện rõ qua tính bất thường và lưỡng lự của đối tượng. Mọi thứ trở nên tùy tiện : làm việc cũng như xin ăn, lục thùng rác cũng như ăn cắp.

THỜI KỲ CAM CHỊU

Những thiếu thốn làm giảm các nhu cầu. Đối tượng quên mất những tiêu chuẩn của thế giới cũ của anh ta từng sống, đồng thời tự buộc mình chấp nhận thế giới mới mà anh ta đang sống.

Lối sống mới làm mất những thói quen cũ, những gắn kết cũ, những mối liên hệ xúc cảm, những nhu cầu trong quá khứ và tạo ra những cái mới mà trong đó sự yếu đuối là đặc điểm chính : đối tượng gắn bó với tình trạng không có mối liên hệ với bất cứ cái gì cũng như với bất cứ ai.

Không phải tất cả đều đi đến tình trạng này, và quá trình của mỗi người không giống nhau, nhưng sống trên đường đặt những cá nhân vào hoàn cảnh nguy hiểm vì quá trình bị loại trừ là không thể tránh khỏi.

2. Chăm sóc nhóm dân bị tổn thương nhất : hướng tới một phương pháp đặc thù và phù hợp

Loại trừ xã hội không phải là không tránh được; chúng ta có thể và chúng ta phải khắc phục nó cho dù nó ở dưới dạng nào đi chăng nữa, song cần phải mô tả nó rõ ràng. Những gì chúng ta nhìn thấy chỉ là những hậu quả cuối cùng của một hiện tượng mới, một sự thay đổi triệt để lối sống mà chúng ta chịu đựng từ 30 năm nay.

Chính trong môi trường đó mà **samusocial** có thể có hiệu quả. Đây là một phương pháp cứu giúp: tiếp cận những người đang đang hoàn cảnh nguy cấp, sơ cứu, tiếp xúc hiệu quả để tính đến công tác hậu cấp cứu và đưa đối tượng đến được với những cơ sở đáp ứng nhu cầu dài hạn như là tái hoà nhập, phát triển.

SAMUSOCIAL đã được sáng lập phụ vụ những người là nạn nhân của sự mất tính xã hội. Họ bị cô lập đến mức không tự mình tìm được những cứu giúp xung quanh, tự bản thân họ bàng quan đối với sức khoẻ, không yêu cầu hay chờ đợi một cơ quan nào giúp đỡ.

a. Dịch vụ cấp cứu xã hội lưu động (Samusocial) : một phương pháp mới giúp đỡ những người vô gia cư;

Nhiệm vụ của chúng tôi chính là “tìm gặp“ những người nghèo khổ lang thang dù họ ở đâu, dù họ có bị cô lập đến đâu, trong những ngõ ngách của các đô thị lớn, vào cả ngày lẫn đêm. “Đi tới nơi“ là nguyên tắc của Samusocial, và để làm được điều đó, chúng tôi đào tạo những « nhân viên cấp cứu xã hội », có chuyên môn, hưởng lương hoặc thiện nguyện, có nhiệm vụ tìm gặp những người bị loại trừ, sơ cứu y tế, tìm cho họ một chỗ trú ẩn và dự tính cùng với họ xây dựng một tương lai có thể hy vọng được, nói cách khác là giúp họ hoà nhập.

Chính vì vậy mà Samusocial không làm việc đơn độc mà phối hợp và bổ sung với các cơ sở hiện có tại địa phương : các trạm y tế, bệnh viện, nhà mở, cô nhi viện, các cơ quan nhà nước, các chính quyền thành phố, cảnh sát và các tổ chức cũng như cá nhân có hảo tâm.

Chúng tôi làm việc theo 3 nguyên tắc hành động chính :

- Thường trực ;
- Cơ động ;
- Đa chức năng.

Samusocial thắt chặt các mối quan hệ tin cậy và uy tín, đây là sự đảm bảo cho thành công của hoạt động. Có thể nói rằng khi thường xuyên lui tới những « địa bàn » của những người vô gia cư, bằng sự quan sát và hỗ trợ của mình, Samusocial chăm sóc những người nằm ngoài sự quan tâm của xã hội.

Hiện nay dịch vụ cấp cứu xã hội đã có mặt ở hơn 60 thành phố trên toàn nước Pháp và 12 thành phố lớn trên thế giới.

Một dự án Samusocial ở TP HCMV

Samusocial International sẽ cùng với UB Phòng chống AIDS Tp HCM thực hiện dự án Samusocial đầu tiên tại châu Á, cũng là để tiếp nối một số hoạt động mà tổ chức Médecins du Monde-France đã thực hiện với sự cộng tác của chính quyền quận 6 TP HCM.

Các hoạt động chính của dự án sẽ được tiến hành trong giai đoạn thử nghiệm tại quận 6, TP HCM bao gồm:

- Các đội lưu động có chuyên môn y tế - xã hội, hoạt động ngày và đêm cả 7 ngày trong tuần nhằm cung cấp những chăm sóc y tế ban đầu, hỗ trợ tâm lý và xã hội cho những người

vô gia cư và bán vô gia cư, hướng dẫn họ đến với các cơ sở do các đối tác quản lý (bệnh viện, trung tâm y tế, trung tâm tạm trú, hướng nghiệp, vv...);

- Các hoạt động đào tạo và nghiên cứu vấn đề “vô gia cư”, các nhu cầu thống kê được và những công cụ đáp ứng.

Dự án này tham gia vào chính sách xoá đói giảm nghèo và tăng cường tiếp cận chăm sóc cho người dân tại TP Hồ Chí Minh.

Kết luận

Nghịch lý ở chỗ là sự phát triển kinh tế làm giàu và mở rộng các thành phố, song một bộ phận người dân lại mất phương hướng, không tự đáp ứng được và dạt ra bên lề xã hội.

Như vậy, trong việc xây dựng một thành phố hiện đại, điều quan trọng là quan tâm đến những người bị tổn thương nhất, trong việc tiếp cận các dịch vụ cơ bản như là chăm sóc, thông tin, giáo dục, nhà ở, và phải biết được họ là ai và những nhu cầu của họ để mà sự phát triển của Thành phố tạo ra những điều kiện cho phép những người này có thể hoà nhập và đóng góp vào xây dựng chính sách./.